

COMMUNITY SERVICE LEARNING EN DE WEG NAAR INSPIREREND BURGERSCHAP

"Real learning gets to the heart of what it means to be human. Through learning we re-create ourselves. Through learning we become able to do something we never were able to do. Through learning we re-perceive the world and our relationship to it." (Peter Senge)

Burgerzin en solidariteit zijn vandaag moeilijk weg te denken. In deze crisisperiode drukt een algemeen verlangen naar verbondenheid zich uit in verschillende originele engagementen en solidariteitsacties. De talrijke lakens uit het venster en de prachtige muurtekeningen voor de zorgverleners vormen slechts enkele voorbeelden van hoe mensen zich zorgzaam en genereus opstellen ten opzichte van elkaar. Die houding van dienstbaarheid en liefde voor de wereld willen we vanuit Katholiek Onderwijs Vlaanderen structureel inbedden in de vorming van onze leerlingen. Binnen het project inspirerend burgerschap wordt al langer werk gemaakt van het actief engageren van leerlingen, en dat via ervaringsgerichte werkvormen, zoals Community Service Learning (CSL).

In dit artikel gaan we dieper in op deze vragen: wat is Community Service Learning precies en hoe kan die werkvorm burgerschapsvorming bij leerlingen stimuleren? En welke ondersteuning bieden wij voor schoolteams die een CSL-traject willen opstarten?

Dienen, reflecteren en leren

Community Service Learning is een pedagogische onderwijsvorm van dienen, leren en reflecteren die steeds sterker ingebed raakt in Vlaamse secundaire scholen en universiteiten. Vaak wordt de werkvorm ingezet in de hogere graden van het secundair onderwijs, omdat hij een zekere maturiteit van de leerlingen veronderstelt: leerlingen moeten op een diepgaande manier kunnen reflecteren. Ze leren niet alleen *hoe* ze zich moeten inzetten voor de samenleving, maar ook *waarom* hun engagement betekenisvol is.

Community Service Learning gaat daarom verder dan een (sociale) stage: niet evaluatie, maar *reflectie* staat centraal. CSL overstijgt het evalueren van competenties en attitudes, omdat die onderwijsvorm het aanleren en beleven van sociaal engagement vooropstelt. Vanuit de concrete dialoog met de ander in de samenleving leren de leerlingen fundamentele vragen te stellen die de alledaagse evidenties overstijgen. Die dialoog voedt zich niet alleen met kennisinhouden, maar veronderstelt ook reële confrontaties over de klasmuren heen. Dankzij een concrete ervaring van maatschappelijk engagement (*communi-*

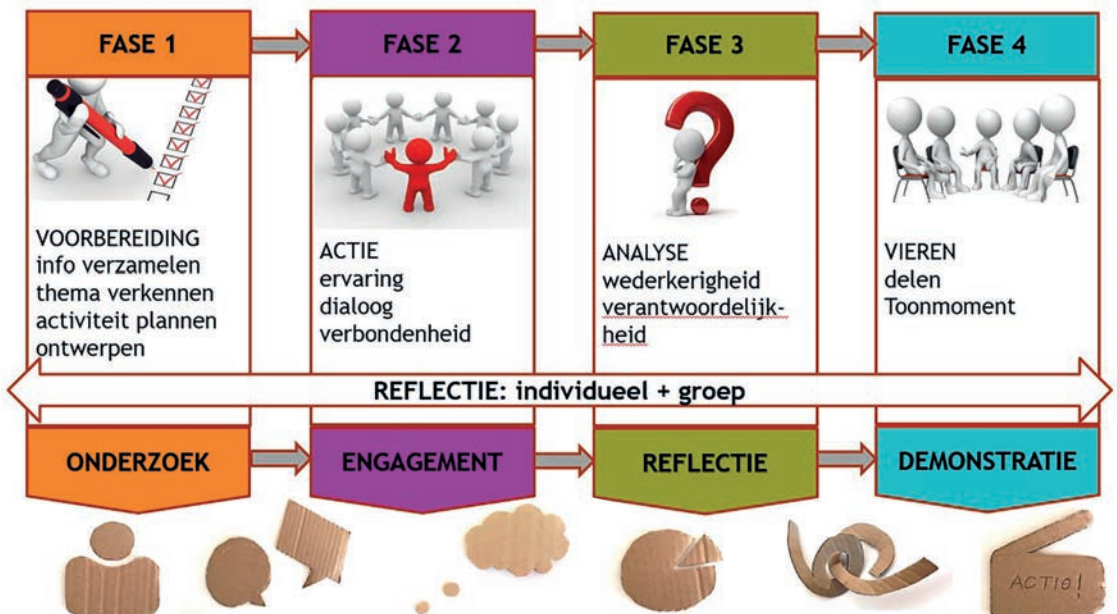
ty service) *leren* leerlingen niet alleen over een maatschappelijk probleem, maar staan ze ook op een andere manier stil bij zichzelf.

In die zin past Community Service Learning eveneens in het vormingsconcept van de katholieke dialoogschool: in de loop van een CSL-traject leren de leerlingen wat het betekent om op een open en gastvrije manier met de ander in dialoog te gaan. Vanuit die dialoog ontwikkelen ze hun eigen unieke identiteit. Daarnaast leren ze, vanuit de confrontatie met een soms harde of moeilijke realiteit, wat kwetsbaarheid kan betekenen, zowel voor zichzelf als voor de ander.

De verschillende fasen in een CSL-traject

Een CSL-traject gebeurt in vier verschillende fasen:

Onderzoek, voorbereiding en planning (1), concrete ervaring van dienstbaarheid (2), reflectie (3) en een demonstratie-/viermoment (4). Tijdens het traject ligt de klemtoon veeleer op het proces dan op het resultaat. We schetsen hieronder de vier fasen die we illustreren aan de hand van voorbeelden uit onze proeftuinscholen. ▶

In een eerste fase *onderzoekt* de leerling het eigenlijke thema van zijn engagement. Het gaat om een verkenningsfase waarin de leerlingen verschillende vragen kunnen stellen: wat kunnen we betekenen voor de ander, hoe zullen we dat organiseren en welke activiteiten zijn betekenisvol en haalbaar? Bij voorkeur vertrekt de probleemstelling vanuit een reële verontwaardiging bij een maatschappelijk fenomeen. Leerlingen worden daarbij ook aangemoedigd om tegendraads of onderbrekend te zijn: ze tonen in hun engagement aan dat ze niet akkoord gaan met een speelplaats waar afval rondslingerd of met de houding van de huidige regering ten opzichte van klimaat of migratie.

**Community Service Learning
past in het vormingsconcept
van de katholieke
dialoogschool.**

Staan we even stil bij het volgende voorbeeld. Een proeftuinschool liet haar leerlingen op een veelzijdige wijze kennismaken met het thema armoede. De eerste week liet zij twee ervaringsdeskundigen aan het woord, de tweede week nodigde zij een medewerker uit het bankwezen uit. In die sessies leerden de leerlingen vanuit verschillende invalshoeken vragen formuleren over het thema: "Heeft geluk altijd iets met geld te maken?" of "Is armoede iets waar mensen zelf schuld aan hebben?". Dankzij die vragen konden de leerlingen zich inleven in de situaties die hun te wachten stonden. Tegelijkertijd was de voorbereiding ook van praktische aard. Leerlingen namen zelf contact op met een organisatie en planden hun activiteit. Daaruit kunnen we besluiten dat deze fase door haar inhoudelijke en praktische invulling het meeste ruimte in beslag neemt.

In de tweede fase, 'maatschappelijk engagement' (community service), gaan de leerlingen een engagement aan waarbij ze ondergedompeld worden in de realiteit. Die fase vormt vaak het hoogtepunt van een CSL-traject en blijft ook na-

zinderen bij de leerlingen. De activiteit zelf kan diverse creatieve en gevarieerde vormen aannemen. Zo zagen we in onze proeftuinscholen leerlingen 'speeddaten' met senioren, voedselpakketten samenstellen en huiswerkbegeleiding geven. In andere projecten ontwikkelden leerlingen concreet materiaal om de toegang tot gebouwen te vergemakkelijken of ontwierpen ze zitblokken voor de jongerenwerking van een buurtcentrum. Bij de organisatie van de tweede fase is het belangrijk om de betrokkenheid van alle partners heel goed af te stemmen, zodat de activiteit in een veilige en vertrouwde context kan plaatsvinden. Om dat te faciliteren, biedt Katholiek Onderwijs Vlaanderen ondersteunend materiaal aan, zoals een document van betrokkenheid.

In de derde fase wordt aan de hand van reflectie teruggekeken op de ervaring van dienstbaarheid: de leerling geeft betekenis aan wat hij meegeemaakt heeft. Reflectie wordt hier dus beschouwd als een gestructureerde manier om een ervaring te interpreteren en er betekenis aan te geven. Zij krijgt vorm via allerlei werkvormen en opdrachten: zo zagen we leraren werken met een schriftelijk dagboek, babbelboxgetuigenissen van leerlingen verzamelen en proactieve cirkels organiseren. In die creatieve initiatieven bleven er telkens fundamentele vragen overeind: welke gevoelens herken ik bij mezelf en bij anderen en welke betekenis had mijn engagement? Zoals het schema hierboven zichtbaar maakt, is reflectie geen eenmalige activiteit, maar een rode draad tijdens een CSL-traject. Bij diepgaande reflectie is er bovendien sprake van wederkerigheid: de ervaring is zowel relevant en zinvol voor de leerling als voor de ander of de gemeenschap voor wie de leerling zich ingezet heeft. Idealiter veronderstelt reflectie een gedeeld proces waarbij de leerling in dialoog met de ander nadenkt over een gemeenschappelijke ervaring en de betekenis die ze er elk aan geven. CSL stimuleert met andere woorden betekenisvol leren: de leerling verwerft kennis over de wereld en werkt aan zijn onderzoeksvaardigheden; door een maatschappelijk engagement aan te gaan, verwerft hij tegelijkertijd sociale vaardigheden. Daarnaast stelt hij zijn eigen overtuigingen ter discussie en spiegelt hij zijn waarden en opvattingen aan die van anderen, waardoor hij ook groeit in zijn unieke identiteit.

Tijdens de vierde en laatste fase wordt expliciet tijd gemaakt om te demonstreren wat er geleerd werd tijdens het gekozen engagement. De leerling getuigt over zijn ervaring en vertelt over de successen, obstakels en de kwetsbaarheden. Verbondenheid vormt eveneens een essentiële component in deze demonstratiefase: bij voorkeur worden alle actoren (sociale partners en hun doelgroep, leraren, klasgenoten ...) maximaal betrokken. Dat demonstratie- en viermoment is van fundamenteel belang, omdat het de leerlingen doet inzien waarom hun engagement ertoe deed. Opnieuw zagen we heel wat creatieve ideeën: een tentoonstelling, een fotoreportage of een presentatie behoren tot de mogelijkheden, maar behalve de grote vieringen zagen we ook heel vaak kleine engagements ontstaan: senioren en jongeren wisselden kamernummers uit voor verder contact en in vakanties bleven leerlingen zich engageren voor een vrijwilligersorganisatie.

CSL en haar verankering in de leerplannen

Community Service Learning organiseer je in teamverband: indien mogelijk vakoverschrijdend en in samenwerking met externe partners. Hoe breder het draagvlak in de school, hoe rijker de leerkanen. In ons begeleidingswerk - proeftuinwerking en lerende netwerken - benadrukken we heel sterk dat CSL niet op de schouders van één enkele leraar mag vallen. Het is een werkvorm die bij uitstek vraagt om samenwerking en een sterke verankering binnen het schoolgebeuren.

Community Service Learning en het gemeenschappelijk funderend leerplan

Het gemeenschappelijk funderend leerplan is voorlopig voor de eerste graad secundair onderwijs van kracht, maar wordt verder ontwikkeld voor de tweede en de derde graad. Verschillende doelstellingen die voor de eerste graad gelden, zullen ook in het toekomstige gemeenschappelijk funderend leerplan te vinden zijn. Zo sluiten de eerste drie aspecten van het gemeenschappelijk funderend leerplan van de eerste graad, waar de leerlingen respectievelijk leren om bewust en zorgzaam om te gaan met zichzelf (1), met de ander (2) en met de maatschappij (3), mooi aan bij de verschillende reflectievormen van een CSL-traject. Via reflectie worden leerlingen immers ook uitgedaagd om de relatie tot zichzelf, de ander en de maatschappij ter discussie te stellen. We confronteerden hen bijvoorbeeld met de volgende dilemma's, waarover verder gefilosofeerd kon worden: "Stel dat een dakloze twee euro vraagt voor een busticket, zul je hem dat geld dan geven?" of "Stel dat een bewoner van het woonzorgcentrum je beschouwt als zijn of haar dochter, mag je dan liegen, zodat hij of zij zich gelukkig voelt?". Aan de hand van die vragen leert de leerling wat er precies betekenis aan zijn leven geeft en meer specifiek waarom hij het belangrijk vindt om actief samen te werken voor een goed doel.

Hoe breder het draagvlak voor Community Service Learning in de school, hoe rijker de leerkanen.

Community Service Learning en de creatieve verkenning vanuit de vakleerplannen

Behalve het gemeenschappelijk funderend leerplan lenen ook diverse vakleerplannen zich ertoe om CSL een plaats te geven. We kunnen bijvoorbeeld verwijzen naar de leerplannen mens en samenleving en maatschappelijke vorming ►

(MAVO), waarin talrijke leerplandoelstellingen over burgerschap vervat zitten. De belangrijkste aspecten van die leerplannen, met name de kennis over zichzelf en de maatschappij alsook de attitude van verbondenheid met de wereld, passen sterk in het concept van CSL. Tegelijkertijd kan elk vak ook een plaats krijgen binnen de verschillende fasen van CSL, van mechanica tot lichamelijke opvoeding, van geschiedenis tot integrale opdrachten ... Een CSL-traject wordt in die zin erg verrijkend: elke leraar laat zijn expertise aan bod komen door de leerlingen vanuit zijn invalshoek te laten kennismaken met een specifieke problematiek.

Om dat te concretiseren, verwijzen we graag opnieuw naar een mooi praktijkverhaal over het thema 'ouderenzorg'. Vorig jaar namen enkele leraren het initiatief om in het nabijgelegen woonzorgcentrum activiteiten te organiseren om zo de ontmoeting tussen twee generaties, leerlingen en ouderen, te laten plaatsvinden. De activiteiten beoogden een diepgaand contact tussen bewoners en leerlingen, en dat op een veelzijdige manier. Zo ontstonden er de meest uiteenlopende creatieve ideeën: de muziekleraar organiseerde met zijn leerlingen een kerstconcertje, de leraar lichamelijke opvoeding bedacht een gemeenschappelijke dans- en rolstoelsessie en de leraar godsdienst bedacht een 'speeddate' tussen leerlingen en bewoners.

Toch hadden die creatieve ideeën niet alleen betrekking op de eigenlijke activiteiten in het woonzorgcentrum: ook tijdens de voorbereidingsfase (1) en de demonstratiefase (4) engageerden leraren zich om CSL in hun lessen te integreren. Ze wilden vanuit hun invalshoek de thematiek belichten: de leraar geschiedenis stelde vragen over de naoorlogse periode en de leraar wiskunde integreerde statistieken rond ouderenzorg. Ten slotte zetten enkele vakleraren ook hun schouders onder het *demonstratie- en viermoment* achteraf: de leraar plastische opvoeding organiseerde een fototentoonstelling over vroeger en nu, en de leraar 'koken' verzorgde met de leerlingen een receptie.

Behalve het gemeenschappelijk funderend leerplan lenen ook verschillende vakleerplannen zich ertoe om CSL een plaats te geven.

Het voorbeeld schetst misschien een ideaal-scenario, maar het is hoopvol en inspirerend voor veel scholen. Het benadert CSL als een vorm van diepgaand en betekenisvol leren: niet alleen voor de leerlingen, maar ook voor de leraarteam die op die manier mee de visie van de school vormgeven.

De inhoudelijke en praktische ondersteuning vanuit het project inspirerend burgerschap

Zoals hierboven beschreven, vergt Community Service Learning een intensieve samenwerking tussen verschillende partners (directies, leraren en pedagogisch begeleiders), waarbij praktische organisatie en inhoudelijke verdieping heel belangrijke factoren zijn.

Community Service Learning vergt een intensieve samenwerking tussen verschillende partners.

Toch kijken we hoopvol uit naar een toekomst waarin Community Service Learning, als een inspirerend voorbeeld van burgerschap in de praktijk, in elke katholieke dialoogschool een plaats krijgt. Om dat praktisch en inhoudelijk te realiseren, hebben we een aantal initiatieven op touw gezet en materialen ontwikkeld. We creëerden onder meer een document van betrokkenheid waarin de school en de sociale partner de nodige afspraken kunnen vastleggen. Voor de inhoudelijke ondersteuning bestaat er een reflectieportefolio met oefeningen die op de klasvloer bruikbaar zijn. Dit schooljaar is er ook een nascholingstraject waar we ook begeleiding op maat aanbieden.

CSL als een kans tot authentieke dialoog

De actualiteit stelt onze leerlingen en dus de facto het onderwijs voor de uitdaging om de realiteit in al haar aspecten te begrijpen én te beleven, zodat ze er volwaardig deel van kunnen uitmaken. *Leren over de wereld* is onvoldoende en veronderstelt een *concrete en betekenisvolle ervaring in die wereld*. Community Service Learning draagt daar als werkvorm toe bij en zorgt ervoor dat burgerschap zich niet beperkt tot een klassieke les over een welbepaald thema. Tijdens een concrete ervaring van maatschappelijk engagement, verbonden aan specifieke reflectie-oefeningen, voelt elke leerling zich betrokken bij een maatschappelijk probleem waar hij zich actief voor inzet. Dankzij CSL vindt er een betekenisvolle ontmoeting plaats, een authentieke dialoog met de ander waarbij je als leerling niet alleen over de maatschappij leert, maar ook over jezelf. ◀◀

Hanna Vandenbussche

hanna.vandenbussche@katholiekonderwijs.vlaanderen

Pedagogisch begeleider Dienst Curriculum & vorming

Jurgen Viaene

jurgen.viaene@katholiekonderwijs.vlaanderen

Pedagogisch begeleider Dienst Curriculum & vorming

BRONNEN

L. Boeve, *Het Evangelie volgens Lieven Boeve*, Lannoo Campus, Brussel, 2019.

C. D'Hont, "Dienen, leren, reflecteren. Katholieke Dialoogschool in verbinding met de samenleving", brochure studiedag (<https://pincette.katholiekonderwijs.vlaanderen/meta/properties/dc-identifler/Idc-20180919-10>)

M. Mottard, "Handvaten voor een duurzame institutionele inbedding van service-learning in de Vlaamse hogeronderwijscontext", Tijdschrift voor Onderwijsrecht en Onderwijsbeleid, 2017, 18/03.

M. Mottard, "Service-learning: vorming van de student als volledig persoon door de integratie van dienen, relecteren en leren", Tijdschrift voor Onderwijsrecht en Onderwijsbeleid, 2015; Vol. 5; pp. 386-395.

P.M. Senge, *The Fifth Discipline. The Art and Practice of the Learning Organisation*, Bantam Doubleday Dell Publishing Group Inc, New York, 2006.

C. Snoecx, *Hoop doet leren. Aanzet tot een pedagogie voor katholieke dialoogscholen*, Halewijn, Brussel, 2019.

J. Westheimer, "What kind of citizen? Educating our Children for the common good", Teachers college press, 2015.

M. Plessers, W. Van Nieuwenhuize, J. Vandenbroucke, J. Viaene, H. Vandenbussche, T. Uytterhoeven, "Burgerschap in de katholieke dialoogschool: een inspirerend verhaal", In dialoog, 5 (2020), 18-23.

Zie ook onze pro. website: <https://pro.katholiekonderwijs.vlaanderen/content/6820ff1e-352b-4829-a8fd-d4083c19d2b4>